

Дмитро Никифорчук, доктор юридичних наук, доцент, начальник кафедри оперативно-розшукової діяльності КНУВС; Олена Заблоцька, кандидат юридичних наук, старший науковий спів-робітник ДНДІ

Науково-історичний аналіз боротьби з бандитизмом в Україні в період 1922-1940 років

Здійснено науково-історичний аналіз боротьби з бандитизмом в Україні в період 1922-1940 років, проаналізовано відмінності політичного й кримінального бандитизму, визначено найпоширеніші форми протидії бандформуванням органами міліції.

***Ключові слова:** науково-історичний аналіз, бандитизм, контрреволюційні політичні партії, боротьба з бандитизмом, профілактичні заходи, вилучення зброї*

Проведен научно-исторический анализ борьбы с бандитизмом в Украине в период 1922-1940 годов, проанализированы отличия политического и уголовного бандитизма, определены распространенные формы противодействия бандформированиям органами милиции.

***Ключевые слова:** научно-исторический анализ, бандитизм, контрреволюционные политические партии, борьба с бандитизмом, профилактические меры, изъятие оружия.*

В історії вітчизняного кримінального законодавства після встановлення на території нашої держави радянської влади бандитизм розглядається як державний злочин, тобто як один із найбільш небезпечних злочинів. До появи в 1922 році Кримінального кодексу УРСР діяв Кримінальний кодекс РРФСР, в якому ознаки бандитизму визначались у ст. 75. Постановою Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету «Про введення в дію Кримінального кодексу УРСР» було об'єднано всі каральні постанови в Кримінальний кодекс, взявши за основу Кримінальний кодекс РРФСР (з метою встановлення подібності кримінального законодавства всіх радянських республік) [1; 2].

Перша редакція статті Кримінального кодексу УРСР, що передбачала кримінальну відповідальність за вчинення бандитизму, мала такий вигляд: «Організація та участь у бандах (озброєних зграях) і організованих бандами розбійних нападах і пограбуваннях, нападах на радянські й приватні установи та окремих громадян, зупиненні потягів і руйнуванні залізничних шляхів, однаково, чи супроводжувалися ці напади вбивствами або пограбуваннями, чи не супроводжувалися, карається вищою мірою покарання та конфіскацією всього майна з допущенням за пом'якшуючих обставин зниження покарання до позбавлення волі на строк не менше трьох років із суворою ізоляцією та конфіскацією майна.

Пособництво бандам і переховування банд та окремих їх членів, так само й приховання здобутого та слідів злочину карається тими ж санкціями до позбавлення волі на строк не менше двох років із суворою ізоляцією та конфіскацією майна» [2].

Як бачимо, в зазначеній статті Кримінального кодексу були окреслені досить широкі ознаки бандитизму, а саме: організація та участь у бандах, розбійних нападах на радянські й приватні установи та окремих громадян, пограбування, зупинка потягів, пошкодження залізничних шляхів.

У кримінальному законодавстві України початку 20-х років (зокрема, Кримінальні кодекси 1922, 1923, 1924 років) поняття про такий вид злочину, як бандитизм, містилося в Розділі II «Злочини проти порядку управління» (ст. 76).

У подальшому з кінця 20-х і до кінця 50-х років у кримінальному законодавстві розрізнявся політичний і кримінальний бандитизм. Перший містився в Розділі I «Контрреволюційні злочини» (ст. 54-2), другий - у Розділі II «Злочини проти порядку управління. А. Особливо для Союзу РСР небезпечні злочини проти порядку управління» (ст. 56-17) [3].

Контрреволюційними злочинами вважалася будь-яка дія, спрямована на повалення, підриг або послаблення влади робітничо-селянських Рад, робітничо-селянських урядів СРСР, союзних чи автономних республік або спрямована на підриг чи послаблення зовнішньої безпеки СРСР, завоювань пролетарської революції.

Оскільки в законодавстві якоюсь мірою відображена історія держави, що створює це законодавство, відокремлення політичного й кримінального бандитизму в кримінальному законодавстві СРСР та України, зокрема, є цілком закономірним, адже в кінці 20-х років для СРСР уже починає відчуватись загроза завоюванням пролетарської революції ззовні (зародження фашизму).

На той час під політичним бандитизмом розуміли одну з відкритих, активних, озброєних форм класової боротьби внутрішньої та зовнішньої контрреволюції проти соціалістичної держави [2].

У статті 54-2 КК Української РСР 1927 року давалося таке визначення політичного бандитизму: «Озброєне повстання або вторгнення з контрреволюційною метою на Радянську територію озброєних банд, захоплення влади у центрі або на місцях з цією ж метою і, зокрема, з метою насильницьки відмежувати від Союзу РСР і окремої союзної республіки, яку-не-будь частину її території або розірвати укладені Союзом РСР з іноземними державами договори» [4].

Організаторами та ідеологами політичного бандитизму на всіх етапах вважались контрреволюційні політичні партії - есери, анархісти, буржуазні націоналісти, праві троцькісти та інші зрадники Батьківщини, які в боротьбі з радянською владою спиралися на матеріальну та організаційну підтримку іноземних держав.

Вчені-юристи того часу під кримінальним бандитизмом розуміли будь-який злочинний акт, вчинений бандою із застосуванням вогнепальної чи холодної зброї, тобто, кримінальний бандитизм не ототожнювався з політичним. Це різні за своєю суттю злочини, хоча практично на певних етапах і за певних умов

політичний бандитизм може переходити в кримінальний і навпаки. Кримінальна банда визначалась як озброєна грабіжницька зграя, що являє собою групу злочинців, які перебувають між собою у змові з метою вчинення злочинів.

На початку двадцятих років бандитизм в Україні набув великого розмаху. Чисельні банди нападали на міста й села, грабували населення, нівеличили транспорт, псували телефонні й телеграфні лінії, розкрадали врожай, зривали сільськогосподарські роботи.

Протидіяли бандитам частини Червоної армії і загони міліції. Було створено частини особливого призначення. Загальне керівництво силами, що вели боротьбу з бандитизмом, здійснював М. В. Фрунзе, який протягом 1921-1924 рр. обіймав посаду командувача військами України й Криму. Свідченням того, що бандитизм являв велику загрозу для України у розглядуваний період, було прийняття постанови 29 січня 1921 року Рад- наркомів України «Про заходи боротьби з бандитизмом» та «Про боротьбу з бандитизмом» [5, с. 126].

У цій постанові боротьбу з бандитизмом було оголошено фронтом, що мав таку ж надзвичайну державну важливість, яку свого часу мав фронт боротьби з господарською розрухою. Вважалось, що без знищення бандитизму стає неможливою будь-яка творча робота, відновлення народного господарства. Було створено спеціальний орган, який об'єднував діяльність усіх політичних, військових, цивільних установ і організацій по боротьбі з бандитизмом на Україні, - Постійну нараду по боротьбі з бандитизмом при Раднаркомі УРСР. Місцевими органами були губернські та повітові постійні наради по боротьбі з бандитизмом. Постанови

і розпорядження цих нарад щодо питань боротьби з бандитизмом були обов'язковими для всіх без винятку військових і цивільних органів. Ураховуючи особливу роль міліції в боротьбі з місцевим бандитизмом, РНК УРСР було прийняте рішення про тимчасове переведення міліції на становище Червоної Армії. У боротьбі з бандитизмом міліція діяла як у складі військових груп, так і самостійно. Згідно з «Інструкцією про взаємовідношення міліції з органами Надзвичайних комісій у боротьбі з бандитизмом», затвердженою РНК УРСР 2 квітня 1921 р. [5, с. 381-382]. для ліквідації банд міліція на вимогу цих органів (Надзвичайних комісій) зобов'язана була надавати в їх розпорядження вільну озброєну силу, а у виняткових випадках (коли цього вимагала обстановка) - всю можливу силу. Надзвичайні комісії та їх органи мали право давати начальникам повітової міліції оперативні завдання щодо боротьби з невеликими бандами.

Свідченням успіхів у боротьбі з бандитизмом стали чисельні випадки явки з повинною окремих бандитів, а також груп і цілих банд. Так, до місцевих органів влади прийшло з повинною близько 10 тисяч учасників озброєних бандформувань. Про діяльність міліції по боротьбі з бандитизмом у період з жовтня 1922 року по жовтень 1923 року в масштабі всієї України свідчать такі статистичні дані. За цей час для ліквідації банд зовнішньою службою міліції було вислано 495 загонів загальною чисельністю 3064 особи. У жорстоких сутичках було вбито 184, поранено 133 і затримано 769 бандитів. Карним розшуком за цей час було ліквідовано 44 банди, затримано 314 бандитів, 51 було вбито. За цей рік міліцією було вилучено в бандитів 5 кулеметів, 300 гвинтівок, обрізів і револьверів [7, с. 52]. Наступного року міліцією ліквідовано 56 банд, затримано 1065 бандитів, вилучено 3 кулемети, 359 гвинтівок, обрізів і револьверів. З кінця 1924 року до кінця 1925 року було затримано 6852 бандити, захоплено

2 кулемети, 544 стволи зброї [7, с. 52]. Особливих успіхів у ліквідації місцевих банд досягли працівники Костянтиноградської повітової міліції Полтавської губернії, які влітку 1920 року вперше зустрілися з бандитськими загонами, а на початок 1922 року завдяки активній боротьбі в цьому повіті було ліквідовано всі великі банди, залишилися тільки невеликі групи [7, с. 53-55].

У розглядуваний період боротьба з бандитизмом велась у різних формах, які застосовувалися залежно від конкретних обставин. Це охорона об'єктів можливого нападу, відбиття бандитських нападів, ведення відкритих боїв з бандитами, переслідування і знищення банд. Робилися також засідки і облави, прочісування місць переховування бандитів, вилучення зброї у населення. Позитивні результати давала й роз'яснювальна робота серед населення, збирання відомостей про бандитів та їх ватажків. Досить часто форми боротьби поєднувалися.

Іноді працівникам міліції вдавалося попереджати формування нових банд, не допускати поновлення тих, що вже існували. В цей період здійснювалося чимало втеч злочинців з місць позбавлення волі. Вони поверталися в свої банди або організували нові. Тому важливою ланкою у боротьбі з бандитизмом було виявлення і затримання таких бандитів-угі- качів і передача їх до рук правосуддя. Загони міліції у боротьбі з бандитизмом проявляли справжній героїзм, оскільки досить часто не мали в достатній кількості (а іноді й зовсім) обмундирування, зброї.

Згідно з постановою Раднаркомів УРСР, затвердженою 5 Всеукраїнським з'їздом Рад [6, с. 52-53] мали загони комнезамів підпорядковувалися місцевим начальникам міліції, а великі загони (від ескадрону, батальйону й вище) повинні були формуватись у територіальні полки, що закріплював закон про комітети незаможних селян.

Центром бандитизму, так званою «резиденцією» бандитських ватажків, вважався знаменитий Холодний Яр на Чигиринщині. Банди знищували поїзди, руйнували пункти зберігання зерна, підпалювали будівлі,

вбивали й грабували населення. Причому дії озброєних бандитських формувань були узгодженими і скоординованими. Так, у ніч на 29 вересня 1922 року всі бандитські ватажки зібралися на нараду для розробки плану дій проти Першої кавалерійської бригади незаможних селян міліції УРСР. Органам міліції стало відомо про час і місце проведення цього зібрання і в результаті успішно проведеної операції усі керівники банд були обеззброєні і затримані. Операція пройшла без жодного пострілу.

У містечках і невеликих містах для захисту від банд з початку 1921 року створювалися загони самооборони, до складу яких входили члени профспілок, ремісники і трудова інтелігенція. Гарнізонну службу (застави, патрулі) самооборона несла в межах міста або містечка. У військово-оперативному відношенні самооборона перебувала у віданні начальника військової повітової дільниці. Лише за його розпорядженням і у виключних випадках самооборони мала бути виведена для боротьби з бандитами у найближчі околиці. Із зміцненням органів міліції, особливо після 1923 року, загони самооборони містечок і міст ставали зайвими й поступово самоліквідувалися.

З 1926 року характер бандитизму суттєво змінився: бандити діяли розрізнено, зменшилася їх кількість і чисельність. Однак бандитизм усе ще залишався серйозною небезпекою. У роботі органів міліції в цей період було чимало недоліків. Не отримала належного розвитку криміналістична техніка, були суттєві недоліки у провадженні дізнання, організації оперативно-розшукової роботи. Але в головному і основному міліція виконувала завдання, що стояли перед нею.

Як ми вже зазначали, у роки громадянської війни і повоєнний період боротьбу з бандитизмом міліція вела в основному у взаємодії з Червоною Армією. У так званий період проведення суцільної колективізації ця боротьба велася спільно органами державної безпеки та міліції.

У період перед Великою Вітчизняною війною оперативна обстановка в Україні була складною і різнохарактерною.

У середині 1940 року для поліпшення оперативної роботи й посилення боротьби з бандитизмом у західних областях України було організовано відділки по боротьбі з бандитизмом (ВББ). Їх було створено як по лінії Управління державної безпеки НКВС, так і по лінії міліції, причому відділки при УДБ вели боротьбу з політичним бандитизмом, а відділки при органах міліції - з кримінальним. У ряді випадків політичний і кримінальний бандитизм перепліталися.

Значне місце у роботі міліції відводилося профілактичним заходам. Наприклад, з метою попередження злочинів органи міліції провели велику роботу щодо вилучення зброї. Тільки за два квартали 1940 і 1941 років у жителів східних і західних областей України було вилучено 1362 гвинтівки, 887 обрізів, 2110 револьверів, 50 кулеметів, 2243 одиниці гладкоствольної зброї, 1362 одиниці холодної зброї, 617 гранат, 228 карабінів і 15289 набоїв [7, с. 126].

Величезну допомогу в боротьбі з бандитизмом надавали органам міліції бригадмільці. Вони негайно повідомляли про появу в селах підозрілих осіб, брали участь у затриманні бандитів. Завдяки самовідданим діям працівників міліції і чекістів число банд на території України різко зменшилося.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс УРСР : прийнятий 15 верес. 1922 р. ЗУ УРСР. - 1922. - № 36. - Ст. 554.
2. Уголовный кодекс УССР. - Х. : Наркомюст, 1922. - 40 с.
3. Про введення в дію Кримінального кодексу УРСР : Постанова Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету (Уголовный кодекс УССР с изменениями и дополнениями по 1 ноября 1924 г.). - Х. : Юриздат Наркомюста УССР, 1925. - С. 1-3.
4. Уголовное законодательство ССР и союзных республик. Основные законодательные акты / под ред. проф. Д. С. Карева. - М. : Госюриздат, 1957. - 430 с.
5. Михайленко П. П. Історія міліції України / Михайленко П. П., Кондра-тєв Я. Ю. - К. : Генеза, 1997. - Т. 1. - 504 с.
6. Михайленко П. П. Борьба с преступностью в Украинской ССР (1917-1925 гг) / Михайленко П. П. - К., 1996. - Т. 1. - 504 с.
7. ЦДАВОВУУ - Ф. 5. - Оп. 2. - Спр. 16. - Арк. 173-174.